

**Druhá - periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazku podle
ÚMLUVY PROTI MUČENÍ A JINÉMU KRUTÉMU, NELIDSKÉMU ČI
PONIŽUJÍCÍMU ZACHÁZENÍ NEBO TRESTÁNÍ
za období 1994 - 1997**

Část 1 : Informace o nových opatřeních a novém vývoji v oblasti uplatňování Úmluvy

Obecné informace

1. Druhá periodická zpráva České republiky, předkládaná v souladu s ustanovením článku 19 odstavce 1 Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (dále jen „Úmluva“), navazuje na úvodní zprávu České republiky, předloženou Výboru proti mučení (dále jen „Výbor“) dne 18. dubna 1994 (CAT/C/21/Add.2). Při vypracování zprávy byly zohledněny (have been taken into consideration):

- a) Obecné pokyny (general guidelines) k formě a obsahu zpráv o plnění závazků vyplývajících z Úmluvy předkládaných smluvními stranami (CAT/C/14).
- b) Závěrečná zpráva Výboru (CAT/C/SR.197) a Závěry a doporučení Výboru k úvodní periodické zprávě České republiky (A/50/44, paras. 86 – 94) k úvodní zprávě České republiky (CAT/C/21/Add.2).
- c) Relevantní skutečnosti a nová opatření přijatá Českou republikou k plnění závazků vyplývajících z Úmluvy ve sledovaném období.

2. Druhá periodická zpráva České republiky je předkládána za období 1. leden 1994 až 31. prosinec 1997 (dále jen „sledované období“). Relevantní skutečnosti za období 1. leden 1998 až 31. prosinec 1999 budou obsaženy ve třetí periodické zprávě, kterou Česká republika v souladu s ustanovením článku 19 Úmluvy předloží ke konci roku 2001. Přesto zpráva na několika místech zmiňuje skutečnosti nastalé před a po sledovaném období.

3. Sledované období je charakterizováno dalším posilováním právních záruk a obecného respektu k zákazu mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání. Česká republika, která výše uvedené praktiky řadí mezi nejzávažnější formy porušování lidských práv a základních svobod, přijala v tomto období opatření na úrovni vnitrostátní i mezinárodní, s cílem odstranit některé dosud přetrvávající nedostatky v důsledném naplňování mezinárodněprávních závazků a vnitrostátních norem a tím přispět k dalšímu zlepšení stávající uspokojivé situace v této oblasti.

4. Česká republika vznikla dne 1. ledna 1993 jako jeden ze dvou nástupnických států České a Slovenské Federativní Republiky. Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání ze dne 10. prosince 1984 (dále jen „Úmluva“), jeden ze základních smluvních dokumentů OSN, byla podepsána Československou socialistickou

republikou (dále jen „ČSSR“) v New Yorku dne 8. září 1986. Pro ČSSR vstoupila Úmluva v platnost dne 6. srpna 1988 (publikována sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 143/1988 Sb.). Oznámením ze dne 22. února 1993 adresovaným generálnímu tajemníkovi OSN, deponitáři Úmluvy, sukcedovala Česká republika se zpětnou platností ke dni 1. ledna 1993 do závazků vyplývajících z Úmluvy pro bývalou Českou a Slovenskou Federativní Republiku. V období 1994 až 1997 učinila Česká republika následující kroky: dne 19. listopadu 1995 odvolala výhradu k článku 59 Úmluvy učiněnou ČSSR při podpisu Úmluvy; dne 3. září 1996 Česká republika odvolala výhradu k článku 20 Úmluvy a učinila prohlášení k článkům 21 a 22 Úmluvy. Výhrada k článku 30 odstavci 1 Úmluvy, učiněná ČSSR při podpisu Úmluvy byla odvolána Českou a Slovenskou Federativní Republikou dne 26. dubna 1991.

K právnímu statusu Úmluvy v právním řádu České republiky odkazuje vláda České republiky na relevantní pasáž úvodní zprávy České republiky (CAT/C/21/Add.2).

5. Ve sledovaném období se Česká republika stala smluvní stranou následujících relevantních mezinárodních instrumentů:

- Evropská úmluva o zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (ETS No. 126) a její Protokol č. 1 (ETS No. 151) a Protokol č. 2 (ETS No. 152) – Protokoly dosud nevstoupily v platnost.
- Evropská dohoda o osobách účastnících se řízení před Evropskou komisí a Soudem pro lidská práva (ETS No. 67)
- Dodatkový protokol k Evropské úmluvě o vydávání (ETS No. 86)
- Druhý dodatkový protokol k Evropské úmluvě o vydávání (ETS No. 98)
- Dodatkový protokol k Evropské úmluvě o vzájemné pomoci ve věcech trestních (ETS No. 99)
- Protokol č. 11 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (ETS No. 155)

6. Ve dnech 16. – 26. února 1997 uskutečnil Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání první řádnou návštěvu České republiky. Zpráva Evropského výboru proti mučení (dále jen „CPT“) o jeho návštěvě a odpověď vlády České republiky na tuto zprávu byly publikovány dne 15. dubna 1999. Zprávu CPT přikládáme k této zprávě.

7. V souladu s ustanovením článku 19 odstavce 1 Úmluvy měla Česká republika předložit druhou periodickou zprávu do 31. prosince 1997. S ohledem na obecné nedostatky ve vypracovávání zpráv o plnění závazků vyplývajících z relevantních mezinárodních lidskoprávních instrumentů, zřídila nová vláda usnesením č. 809 ze dne 9. prosince 1998 Radu vlády České republiky pro lidská práva jako poradní a koordinační orgán vlády pro monitorování vnitrostátní implementace mezinárodních závazků České republiky v oblasti lidských práv a základních svobod. Vláda České republiky pověřila zmocněnce vlády pro lidská práva, který je předsedou Rady, vypracováním zpráv o plnění závazků vyplývajících z relevantních mezinárodních lidskoprávních smluv.

Informace vztahující se k jednotlivým článkům Úmluvy

Článek 1 a 2

8. Česká republika neuvádí k těmto článkům žádné nové skutečnosti.

Článek 3

9. Ve sledovaném období vstoupily v platnost dvě novely trestního zákona, které se týkají ukládání trestu vyhoštění cizincům. S účinností od 1. ledna 1994 vstoupila v platnost novela ustanovení § 57 trestního zákona, která zakazuje, aby trest vyhoštění byl uložen osobě, které bylo přiznáno postavení uprchlíka (novela má číslo 290/1993 Sb.). Nové ustanovení tak před vyhoštěním chrání osoby, jimž ČR přiznala postavení uprchlíka ve smyslu ženevské Úmluvy a Protokolu o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a které se dopustily trestné činnosti, a to nikoli pouze vzhledem k zemi původu, ale také vzhledem ke třetím zemím.

10. Další důležitá novelizace téhož ustanovení § 57 trestního zákona byla Parlamentem přijata zákonem č. 253/1997 Sb. dne 24. září 1997. Podle nového znění § 57 odstavec 3 písmeno d/ **nemůže soud uložit trest vyhoštění,**

jestliže hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého by měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení, **nebo jestliže by vyhoštění vystavilo pachatele mučení či nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.**

Citované zákonné ustanovení tak naplňuje článek 3 odstavec 1 Úmluvy. Tato novela trestního zákona vstoupila v účinnost 1. ledna 1998.

11. Jak bylo uvedeno v úvodní zprávě, platí v České republice, která je **smluvní stranou ženevské Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951**, zásada non-refoulement, která vylučuje navrátit uprchlíka na území státu, byl-li by tam ohrožen jeho život nebo svoboda z důvodu jeho rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro jeho politické přesvědčení. I v období 1994 - 1997 Česká republika tento zákaz respektovala a uprchlíky, respektive žadatele o postavení uprchlíka do takových zemí nenavracela. Navíc v souladu s požadavky článku 3 v praxi nebyli navraceni ani běženci ze zemí válečného konfliktu, například z Bosny. Orgánem příslušným pro řízení o přiznání statusu uprchlíka a dále pro integraci cizinců je odbor pro uprchlíky a integraci cizinců MV. Ten také systematicky shromažďuje informace o zemích původu žadatelů o přiznání postavení uprchlíka a zkoumá, zda se v nich masově neporušují lidská práva.

Článek 4

12. Jak bylo uvedeno v úvodní zprávě, skutková podstata trestného činu „mučení a jiného nelidského a krutého zacházení“ je obsažena v ustanovení § 259a trestního zákona, které vstoupilo v účinnost 1. lednem 1994 (novela trestního zákona č. 290/1993 Sb.) Ustanovení se ve sledovaném období nedotkla žádná novela.

13. Skutková podstata tohoto trestného činu je širší než vymezení těchto činů článkem 4: vztahuje se, jak bylo již uvedeno v úvodní zprávě, na všechny situace, kdy mučení **nebo** jiné nelidské a kruté zacházení způsobí - v souvislosti s výkonem pravomoci orgánu veřejné moci

(státního orgánu včetně soudu nebo orgánu samosprávy) - tělesné nebo duševní utrpení. Pachatele stihne trest odnětí svobody od šesti měsíců do tří let. Pachatelem nemusí být veřejný činitel a mučení nebo jiné kruté zacházení nemusí být z jeho podnětu nebo s jeho výslovným nebo tichým souhlasem, jak to vyžaduje článek 1. Byl-li však pachatel veřejným činitelem, nebo dopustil-li se činu nejméně s dvěma dalšími osobami, nebo páchal-li takový čin po delší dobu, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let. Na pět až deset let odnětí svobody bude potrestán pachatel, který činem způsobil těžkou újmu na zdraví, a na osm až patnáct let ten, kdo činem způsobil smrt.

Článek 5

14. Jak bylo uvedeno v úvodní zprávě, provedení tohoto článku Úmluvy bylo zajištěno úpravou v trestním zákoně, a to jeho ustanoveními § 17 odstavce 3, § 18, § 20 odstavce 1 a § 20a odstavce 1. Ve sledovaném období se tato právní úprava nezměnila.

Článek 6

15. Pravidla upravující zahájení trestního řízení, zadržení osob obviněných z trestného činu ve smyslu článku 4 Úmluvy nebo rozhodnutí o vzetí obviněného do vazby byla uvedena v úvodní zprávě. Tato ustanovení nebyla změněna. Podle informací vyžádaných od vrchních a krajských státních zastupitelství bylo zjištěno, že ve sledovaném období se nevyskytl žádný případ zadržení osoby pro podezření ze spáchání trestného činu mučení a jiného nelidského a krutého zacházení podle § 259a trestního zákona. Nevyskytl se ani žádný případ vzetí do vazby obviněného stíhaného pro uvedený trestný čin.

Článek 7

16. Ustanovení, upravující zahájení a vedení řízení, které se vztahuje k trestným činům podle článku 4 Úmluvy, byla popsána v úvodní zprávě. Je to zejména povinnost státního zástupce stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozvěděl, pokud zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak. Tato právní úprava se ve sledovaném období nezměnila.

17. Počty věcí prošetřovaných, které obsahovaly podezření ze spáchání trestných činů mučení a jiného nelidského a krutého zacházení a porušování práv a chráněných zájmů vojáků podle §§ 259a, 279a, 279b trestního zákona:

	r. 1994	r. 1995	r. 1996	r. 1997
§ 259a	0	0	0	0
§ 279a	104	284	80	65
§ 279b	92	107	138	89

Z tabulky i z údajů poskytnutých Nejvyšším státním zastupitelstvím vyplývá, že ve sledovaném období nebyl zjištěn žádný případ, že by byl kdokoli stíhán, obžalován či odsouzen pro trestný čin podle ustanovení § 259a trestního zákona (mučení a jiné nelidské a kruté zacházení).

Článek 8

18. Jak bylo uvedeno již v úvodní zprávě, nic v právním řádu České republiky nebrání plnění závazků vyplývajících z těchto článků. Protože je Úmluva bezprostředně závazná, je dostatečným právním nástrojem pro vydání osoby podezřelé ze spáchání trestného činu podle článku 4 Úmluvy i do státu, s nímž Česká republika uzavřenou úmluvu o vydávání nemá.

19. Česká republika je na multilaterální úrovni signatářem Evropské úmluvy o vydávání ze dne 13. prosince 1957 (sdělení FMZV č. 549/1992 Sb.). Dále je vázána celou řadou dvoustranných smluv o právní pomoci v trestní oblasti. Pokud stát, ve vztahu k němuž se právní pomoc má realizovat, ratifikoval Evropskou úmluvu o vydávání, dřívější dvoustranná smlouva (byť platná) není aplikována. Ke konci roku 1997 měla Česká republika uzavřeny smlouvy o vydávání s 15 státy a smlouvy o právní pomoci celkem se 44 státy. Navíc Česká republika vydávání nepodmiňuje sjednáváním mezinárodní smlouvy, ale je ochotna vydávat osoby i na základě reciprocity.

20. Ve sledovaném období přistoupila Česká republika k Druhému dodatkovému protokolu k Evropské úmluvě o vydávání (sdělení MZV č. 30/1997 Sb.). Druhý dodatkový protokol k Evropské úmluvě o vydávání byl přijat ve Štrasburku, dne 17. března 1978. Jménem České republiky byl rovněž ve Štrasburku podepsán dne 18. prosince 1995. Ratifikační listina České republiky byla uložena u generálního tajemníka Rady Evropy, deponitáře Evropské úmluvy o vydávání, dne 19. listopadu 1996. Druhý dodatkový protokol vstoupil v platnost na základě svého článku 6 odst. 2 dnem 5. června 1983. Pro Českou republiku podle odstavce 3 téhož článku vstoupil v platnost dnem 17. února 1997.

21. V souladu s článkem 1 dodatkového protokolu Evropské úmluvy o vydávání nejsou v České republice považovány trestné činy uvedené v článku 1 Evropské úmluvy za politické. Nic tedy nebrání (ostatně stejně jako dříve) jejich trestnímu stíhání v souladu s trestním zákonem a trestním řádem. Jsou to například

(i) zločiny proti lidskosti uvedené v Úmluvě o zabránění a trestání zločinu genocidia, přijaté dne 9. prosince 1948 Valným shromážděním OSN;

(ii) trestné činy uvedené v ženevské Úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1949, a to v jejím článku 50 o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, v článku 51 o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, v článku 130 o zacházení s válečnými zajatci a v článku 147 o ochraně osob za války;

(iii) jakákoliv obdobná porušení válečných zákonů platných za účinnosti onoho dodatkového protokolu a v té době existujících válečných zvyklostí, která již nejsou stanovena do shora uvedených ustanovení ženevské úmluvy.

Článek 9

22. Nejvyšší státní zastupitelství ve sledovaném období neposkytovalo právní pomoc jinému státu v souvislosti s trestním řízením zahájeným v tomto státě podle článku 4 Úmluvy. Ministerstvo spravedlnosti nevede ústřední evidenci dožádání v právním styku s cizinou (navíc se stále v širším rozsahu využívá tzv. přímý styk justičních orgánů), a proto nelze poskytnout informace o počtu dožádání, která by se vztahovala k trestnému činu podřaditelnému pod ustanovení § 259a českého trestního zákona. Úmluva se v oblasti právní

pomoci vůbec nevyužívá. Případná dožádání se zasílají a vyřizují s odkazem na „obecnou“ multilaterální Evropskou úmluvu o právní pomoci, případně o vydávání.

Článek 10

23. Protože výchovu k respektování zákazu mučení ve smyslu článku 1, k níž Českou republiku zavazuje článek 10 Úmluvy, nelze oddělit od výchovy k respektování zákazu dalších činů krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání, které nespádají pod mučení, jak je vymezeno v článku 1 (viz **článek 16 Úmluvy**), jsou o závazku České republiky podle článku 16 Úmluvy vztahujícím se k článku 10 Úmluvy podány informace již zde.

24. Základní odbornou přípravu **vězeňského personálu** zajišťoval Institut vzdělávání Vězeňské služby České republiky. Těžiště odborné přípravy bylo (a je) v nástupních kurzech. Výchova zaměstnanců Vězeňské služby byla zabezpečována v rámci výuky předmětů pedagogiky, etiky a v předmětu křesťanská etika. V porovnání se zahraničními zkušenostmi se ukazuje, že tyto kurzy (sedmitýdenní pro příslušníky a čtyřtýdenní pro občanské pracovníky) byly (a stále jsou) příliš krátké a měly by být přiměřeně prodlouženy. Osnovy učiva nástupních kurzů navíc nevytvářely předpoklad hlubších znalostí potřebných pro formování personálu věznic v oblasti lidských práv. Zhruba třetina zaměstnanců Vězeňské služby nesplňovala požadavek úplného středního vzdělání s maturitou (z původních 38 procent v roce 1994 však postupně klesla na 30 procent v roce 1997). Další vzdělávání bylo organizováno nástavbovým způsobem formou specializačního a rozšiřujícího vzdělávání různého zaměření, určeného pro vybrané funkce, především pro inspektory vězeňské stráže, vrchní dozorce, vychovatele, psychology a pedagogy. Dostávalo se jim především sociálněpsychologického výcviku, kurzů sociální pedagogiky, metodiky práce s odsouzenými při speciálně výchovných postupech snižujících stavy napětí, strategie vyjednávání a zvládání stavu agresivity, krizové intervence, zacházení s mladistvými, psychopaty, sexuálními devianty a protidrogová prevence. Ve sledovaném období se postupně začal vytvářet systém celoživotního vzdělávání příslušníků a občanských pracovníků Vězeňské služby, v němž výchova k respektování zákazu mučení a činů jiného špatného zacházení má své pevné místo.

25. **Výchova k respektování zákazu jak mučení, tak i jiného špatného zacházení se týká také Policie České republiky.** Policie je vedle Vězeňské služby státním orgánem, který se nejčastěji dostává do situací, v nichž se mučení nebo jiné špatné zacházení může vyskytovat. Pokud jde o mučení ve smyslu článku 1, je třeba připomenout, že příslušníci policie včetně jejich vyšetřovatelů vykonávají ve smyslu trestního řádu a zákona o Policii České republiky tyto úkony: zatýkají osoby, předvádějí do služebních policejních prostor podezřelé z trestného činu případně další osoby, osoby podezřelé z trestného činu zadržují, zajišťují osoby, vyslychají svědky a podezřelé před vznesením obvinění i po něm, vyslychají další osoby a také zajišťují vyhošťovací vazbu a výkon trestu vyhoštění. Kromě této činnosti je i všechna ostatní policejní činnost nutně spojena s rizikem nerespektování zákazu činů jiného špatného zacházení podle článku 16 Úmluvy. Nejkonfliktnější byly, jak je dále uvedeno, policejní zásahy proti skupinám osob.

26. Základní příprava policistů probíhá zejména na středních policejních školách MV. Střední policejní školy Ministerstva vnitra poskytovaly ve sledovaném období patnáctiměsíční studium základní odborné přípravy, určené policistům, kteří již ukončili úplné střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou, a také dvouleté nástavbové studium policistům, kteří nesplňovali požadavek vzdělání a připravovali se ke složení maturitní zkoušky. Výchova

k lidským právům nebyla ve studiu zařazena jako samostatný vyučovací předmět, postupovala však výukou odborných bezpečnostních a interdisciplinárních předmětů. Výchova k lidským právům je soustředěna především do přednášek práva. Při přednáškách ústavního práva byl kladen zvláštní a systematický důraz na znalost a aplikaci Listiny základních práv a svobod (součást českého ústavního pořádku) v každodenním služebním i mimoslužebním životě policistů. Policisté byli seznamováni s vývojem ochrany základních lidských práv z hlediska mezinárodního a s obsahem jednotlivých mezinárodních smluv. Obdobně byl důraz kladen na znalost a schopnost aplikovat příslušné instituty trestního práva hmotného i procesního a práva správního, zejména z hlediska striktního dodržování zásad zákonnosti, přiměřenosti a etiky práce při provádění procesních a správních úkonů. Významným předmětem se stala od roku 1993 i policejní deontologie - nauka zabývající se právními, profesionálními a morálními povinnostmi, společenskými situacemi, pravidly chování policistů vůči občanům i policistů mezi sebou a formulující závazné požadavky na chování a konání policistů při výkonu služby i v osobním životě. Policisté však nebyli (a dosud nejsou) po absolvování střední školy nijak proškolení a přezkušováni z oboru lidských práv, a tím také z respektování zákazu mučení a činů jiného špatného zacházení.

27. V úvodu odkazujeme na bod 77, který specifikuje postavení obecní policie.

I když **strážníci obecní (městské) policie** nemohou podle zákona, s výjimkou pachatele přistiženého při trestném činu, zadržovat fyzické osoby, situace, kdy se mohou dopouštět mučení nebo jiného špatného zacházení, jsou poměrně časté. Strážníci mohou podle ustanovení § 13 zákona č. 553/1991 Sb., o obecní policii, osobu předvést, tedy rovněž donucením omezit osobní svobodu. Za školení a výcvik strážníků odpovídá obec. Strážník však smí vykonávat povinnosti a oprávnění podle zákona o obecní policii, jen má-li platné osvědčení o splnění stanovených odborných předpokladů vydané Ministerstvem vnitra ČR. Ministerstvo vnitra také stanoví vyhláškou (vyhláška MV 88/96) odborné předpoklady a způsob jejich ověřování. Ověřování se provádí zkouškou před zkušební komisí ministerstva. Součástí odborných předpokladů je i znalost ústavního pořádku ČR, včetně Listiny základních práv a svobod. Osvědčení má platnost tři roky a poté se musí stejnou procedurou obnovovat. Tím je zaručeno další vzdělávání strážníků.

28. Výchova k respektování zákazu mučení, jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání byla ve sledovaném období v **Armádě České republiky** zajištěna takto: Výchovu vojáků v základní (náhradní) službě zajišťovali příslušní velitelé a jejich odborné orgány – právní služba, humanitní služba, psychologická služba apod. Již během základního výcviku byli vojáci v základní (náhradní) službě v rámci vojensko-občanské přípravy seznamováni s problematikou lidských práv, jakož i s problematikou mezinárodního humanitárního práva. Zpravidla vojenský policista, popř. právní poradce velitele, seznamoval vojáky v základní (náhradní) službě s právními aspekty vojenských trestných činů s akcentem na šikanování. Budoucí vojáci z povolání jsou s předmětnou problematikou seznamováni ve vojenských školách na hodinách sociologie, psychologie, pedagogiky, profesionální etiky manažera, základů personálního řízení a práva, a to v rozsahu několik desítek hodin během celého studia.

29. Výchova k respektování zákazu mučení a zákazu činů jiného špatného zacházení byla zajišťována i pro **zdravotnické, pedagogické, sociální a jiné pracovníky**, kteří služebně přicházejí do styku s obviněnými ve vazbě, odsouzenými ve věznicích a osobami ve vydávací vazbě (resort spravedlnosti), s policejně zadrženými a zajištěnými osobami a s osobami ve vydávací vazbě (resort vnitra), s psychicky nemocnými osobami umístěnými v uzavřených

odděleních psychiatrických léčeben a s dětmi v dětských domovech pro děti do tří let (resort zdravotnictví), s dětmi se soudně nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou ve výchovných ústavech pro děti a mládež a s dětmi v dětských domovech (resort školství), a konečně s klienty ústavů sociální péče a domovů důchodců (resort práce a sociálních věcí).

30. Výchova k respektování zákazu mučení a jiného špatného zacházení pro **soudce a státní zástupce**, kteří přicházejí do styku s vězňenými nebo jinak svobody zbavenými osobami, je pochopitelně zajištěna jejich právnickým vzděláním. Ve sledovaném období se však žádné systematické či povinné doškolování soudců nebo státních zástupců tímto směrem nepořádalo. Je ale nutné konstatovat, že ve sledovaném období nebyl zaznamenán nejenom žádný případ trestního stíhání pro trestný čin podle § 259a trestního zákona, ale ani případ, že by kárný senát při Nejvyšším státním zastupitelství projednával návrh na zahájení kárného řízení se státním zástupcem podezřelým z nesprávného chování, které by bylo možno podřadit pod skutkovou podstatu kárného provinění podle § 27 zákona č. 283/1993 S., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů.

31. Téma zákazu mučení a jiného špatného zacházení bylo ve sledovaném období součástí týdenních tréninků dvou dlouhodobých kursů pro ředitele domovů důchodců a domovů-penzionů, které organizovalo ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s European Institute of Social Services při Keynes College, The University Canterbury, Kent, UK.

Článek 11

32. Právní systém České republiky obsahuje zásady, podle kterých mohou být lidská práva omezena jen zákonem, přijatým Parlamentem (a nikoliv podzákonným právním předpisem). Povinnosti mohou být ukládány jen na základě zákona a v jeho mezích a státní moc lze uplatňovat pouze v případech a v zákonných mezích a způsobem, stanoveným zákonem (nikoliv podzákonnou normou). Téměř všechny formy věznění a obdobného odnímání svobody jsou proto v České republice **upraveny zákonem**, a to jak pokud jde o způsob rozhodování o umístění do vězení či obdobných nesvobodných podmínek, tak pokud jde o zákonnou úpravu podmínek věznění či obdobného zadržování, tedy práv vězňených a povinností vězňitelů, jakož i jiných právních poměrů v dané detenční instituci. Derogace určitých lidských práv a svobod či zákaz jakéhokoliv zásahu do vybraných lidských práv vyplývá nejen z právního řádu České republiky, ale především z **mezinárodně právních závazků** České republiky (např. Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod článek 15). Bylo tomu tak i ve sledovaném období. O výjimkách pojednáme níže.

33. Pokud bylo **umíst'ování do vězení či obdobných nesvobodných podmínek** zásadně upraveno zákonem, nebyly podmínky věznění, tedy zejména **práva vězňeného** či na svobodě omezovaného a povinnosti fyzických a právnických osob, které ho vězňi či obdobně omezují, vždy řádně upraveny zákonem, jak o tom pojednáme níže.

34. V následujícím textu jsou probrány jednotlivé případy věznění či zadržování a také situace, kdy se může vyskytnout mučení nebo jiné špatné zacházení. Otázkám kontroly nad vězněním a zadržováním, projednáváním stížností na mučení nebo jiné špatné zacházení a nápravě a odškodnění obětí mučení či jiného špatného zacházení se věnují informace o článcích 12, 13 a 14. Do informací o článcích 11, 12, 13 a 14 jsou zařazeny - pro neoddělitelnost problematiky například u Policie České republiky - i informace, požadované

ohledně článku 16 - jiné špatné zacházení podle typu problematiky, které články 11 až 14 upravují.

Právní úprava výkonu vazby a trestu odnětí svobody; praxe

35. **Výkon vazby je upraven zákonem** č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, který vstoupil v účinnost 1. ledna 1994, a navazující vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se s účinností od 3. června 1994 vydal řád výkonu vazby.

36. **Výkon trestu odnětí svobody je upraven zákonem** č.59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, který byl mnohokrát novelizován, ve sledovaném období zákonem č. 294/1993 Sb., který nabyl účinnosti 1. ledna 1994 (spolu s novým zákonem o výkonu vazby), a zákonem č.152/1995 Sb., který byl jen drobnou novelizací. Obdobně jako při úpravě výkonu vazby i na rozsáhlejší novelu č.294/1993 Sb. navázala vyhláška ministerstva spravedlnosti č.110/1994 Sb., kterou se s účinností od 3. června 1994 vydal řád výkonu trestu odnětí svobody.

37. Podle ustanovení § 12 odstavce 1 zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších změn a doplňků smí odsouzený přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení (dále jen „korespondence“) bez omezení. Korespondence odsouzeného s mezinárodní organizací, která je ve smyslu článku 10 Ústavy České republiky příslušná k projednávání podnětů, týkajících se ochrany lidských práv, nepodléhá kontrole.

38. Podle ustanovení § 13 odstavce 1 zákona č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby obviněný může přijímat a na svůj náklad odesílat písemná sdělení (dále jen „korespondence“) bez omezení. Kontrola korespondence je však nepřipustná pouze mezi obviněným a obhájcem a státními orgány České republiky.

39. **Nakládání s korespondencí** obviněných, ale i odsouzených, bylo (a je) upraveno vnitřními předpisy Vězeňské služby. Zadržování korespondence obviněných umožňoval zákon o výkonu vazby, který stanovil, že

korespondence podléhá kontrole, která zahrnuje seznámení se s obsahem písemností. Je-li důvodem vazby obava, že obviněný bude mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, provádí kontrolu korespondence orgán, který vede řízení. V ostatních případech je oprávněn kontrolu provádět orgán Vězeňské služby. Vězeňská služba má povinnost korespondenci zadržet a předat orgánům činným v trestním řízení, zakládá-li její obsah podezření z trestné činnosti nebo jestliže by doručením korespondence mohl být mařen účel vazby. Zadržovaná korespondence se založí do trestního spisu a nezávadná část jejího obsahu se oznámí adresátu.

40. Nově bylo v řádu výkonu vazby (viz bod 35) upraveno

Obviněný ve výkonu vazby má právo na ochranu své osobnosti před neoprávněným násilím, jakýmkoliv projevy ponižování lidské důstojnosti, urážkami nebo výhrůzkami. Pracovníci Vězeňské služby každý takový zjištěný případ oznámí příslušným orgánům a učiní neprodlená nezbytná opatření k zamezení takového jednání.

Pokud jde o právo odsouzeného na ochranu jeho osobnosti před neoprávněným násilím, je toto upraveno v ustanovení § 1 odstavce 2 zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších změn a doplňků.

41. Uvedená novela zákona o výkonu trestu **zrušila ustanovení o občanské kontrole výkonu trestu odnětí svobody**, podle něhož tuto kontrolu prováděly orgány Poslanecké sněmovny (složené z poslanců i neposlanců) s právem vstupu a možností hovořit s vězni bez přítomnosti třetích osob. Právo na účast na činnosti věznic a značné kontroly nad podmínkami výkonu trestu měly dříve i komise místních orgánů; to však bylo derogováno již v roce 1990. O vnitřní a zcela nedostatečné vnější kontrole vězeňství - viz informace k článku 12 Úmluvy.

42. Podle zákona o výkonu vazby měl obviněný právo na **přijetí návštěvy** v počtu nejvýše čtyř osob ve věznici jednou za tři týdny v trvání 30 minut. V odůvodněných případech mohl ředitel věznice povolit přijetí návštěvy i za dobu kratší než tři týdny, případně na dobu delší než 30 minut. U obviněných, u nichž byla důvodem vazby obava, že budou mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání (takzvaná koluzní vazba), byl k přijetí návštěvy nutný předchozí písemný souhlas soudu a v přípravném řízení státního zástupce. U návštěv, k jejichž přijetí byl nutný předchozí písemný souhlas, mohl být přítomen též zástupce orgánu činného v trestním řízení.

43. O vzetí do vazby je rozhodováno zpravidla pouze formálně. V koluzní vazbě je obviněný závislý na rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení, pokud jde o návštěvy i korespondenci. Obviněný je ponechán bez jakéhokoli vymahatelného nároku v tomto ohledu a nemá žádné dovolání, s výjimkou Ústavního soudu.

44. Podle údajů ministerstva spravedlnosti bylo ve sledovaném období vzato soudy do vazby ročně na 7000 obviněných, přičemž její průměrná délka byla kolem 140 dnů. Podle názoru odborníků způsobuje výkon vazby mnohým obviněným stresy, často vede k rozpadu jejich rodin anebo špatné sociální situaci, protože vazebně stíhaný nemůže ve věznici pracovat, tedy nemůže přispívat do rodinného rozpočtu. Rodina je navíc vystavena tlaku okolí, jelikož veřejnost pod vlivem sdělovacích prostředků zaměňuje institut vazby za už dokázanou vinu a nechápe zásadu presumpce nevinu. Mnozí státem přidělení obhájci se finančně nezajímavému případu věnovali pouze okrajově a více méně formálně: v roce 1994 bylo podáno na Českou advokátní komoru 30 stížností na advokáty ex offa, v roce 1995 pak 47 stížností, v roce 1996 36 stížností a v roce 1997 rovněž 36 stížností. Zhruba šestina z nich byla shledána důvodnými.

45. Zákonem stanovená **ubytovací plocha** ve vazbě i ve výkonu trestu 3,5 čtverečních metrů pro jednoho vězně, která může být podle zákona zmenšena pouze za mimořádných okolností a na nezbytně nutnou dobu, byla zmenšena téměř ve všech českých věznicích nepřetržitě od roku 1994. Z prostředků přidělených Vězeňské službě na investice nelze zvětšit ubytovací plochu za stále narůstajícího počtu vězňů. Ke dni 31. prosince 1997 bylo vězněno celkem 21 560 osob a normová ubytovací kapacita činila 18 907 míst. To mělo četné nepříznivé důsledky: nejen že byly porušovány vězeňské podmínky upravené zákonem a mezinárodními dokumenty stanovené, popř. doporučené podmínky výkonu vazby a trestu odnětí svobody, obtížněji se také uskutečňovala resocializační činnost, snižovalo to vnitřní bezpečnost a zvyšovalo napětí ve vazebních věznicích a věznicích, kde se vykonával trest. Nutně se přistupovalo k nouzovému využívání objektů určených pro výkon trestu odnětí svobody k výkonu vazby, k rozšiřování cel a ložnic na úkor prostorů, které měly sloužit k jiným účelům, vznikaly problémy při zabezpečování hygieny apod. V praxi to znamenalo, že lidé žili ve

vazbách i ve vězeních v přeplněných celách a ložnicích, a to po celé dny, neboť ve vězeních je nedostatek pracovních příležitostí a nedostatek možností trávit smysluplně volný čas. Investiční záměr vybudovat do konce roku 2003 celkem 23 518 ubytovacích míst představuje oproti stavu ke dni 31. 12. 1997 nárůst o 4 611 míst. Tento záměr odpovídá doporučením CPT, jehož návštěva proběhla ve vybraných věznicích 16. - 26. února 1997. Již tehdy však uváděli odborníci, pracovníky Vězeňské služby nevyjímaje, že trvalá cesta ke snížení počtu obviněných a odsouzených jak ve vazebních věznicích, tak ve věznicích, kde se vykonává trest, je v zásadní změně trestní politiky, v takzvaných alternativních trestech, tj. podmíněném zastavování trestního stíhání, narovnání, v mediaci a dalších postupech, které umožnily novely trestního řádu a trestního zákona přijaté v 90. letech, přičemž poslední z nich jsou novely z roku 1997, účinné od 1. ledna 1998.

46. Následující tabulka uvádí počet vězněných osob (obviněných i odsouzených) v České republice na 100 tisíc obyvatel:

	1994	1995	1996	1997
počet vězňů na 100 tisíc obyvatel	187	195	208	215

47. Možnost ukládání **alternativních trestů** se využívala podle sdělení Nejvyššího státního zastupitelství takto: v roce 1994 bylo podmíněně zastaveno trestní stíhání státními zástupci vůči 2509 osobám, v roce 1995 vůči 3400 osobám, v roce 1996 vůči 3891 osobám a v roce 1997 vůči 4537 osobám. I když podíl na celkovém počtu stíhaných osob není zvláště výrazný (v roce 1994 2,9 %, v roce 1995 3,1 %, v roce 1996 3,6 % a v roce 1997 4,2 %), nelze přehlédnout jednoznačně trend směřující k nárůstu počtu osob, ve vztahu k nimž bylo trestní stíhání podmíněně zastaveno.

Ohledně narovnání šlo o zcela nový institut. Nízký počet návrhů na narovnání v přípravném řízení (v roce 1996 to bylo 64 návrhů a v roce 1997 celkem 51 návrhů) vyplýval i z nedostatečné právní úpravy, která neumožňovala státním zástupcům samotným vyřídit věc narovnáním v přípravném řízení.

Ve vztahu k obecně prospěšným pracím se také projevoval nedostatek platné právní úpravy, neboť institut obecně prospěšných prací byl zákonem č. 152/1995 Sb., zaveden překotně, bez úpravy navazujících otázek finančních, pracovních a sociálních.

48. Následující tabulka uvádí počty uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody ve vztahu k celkovému množství odsouzených osob:

	1994	1995	1996	1997
celkový počet odsouzených	51 931	54 957	57 974	59 777
z toho nepodmíněné tresty odnětí svobody	11 128	12 552	13 377	13 934

49. Vězeňská služba věnovala **zvláštní pozornost výkonu vazby u mladistvých** (dětí od 15 do 18 let). Je-li kapacita věznic všeobecně překračována, zákon a řád výkonu vazby stanoví, že kapacita 3,5 metru čtverečního na mladistvého obviněného nebo obviněnou těhotnou ženu být překročena nesmí. Vazba mladistvého je výjimečným opatřením, k 31. prosinci 1997 činil počet mladistvých obviněných v českých věznicích celkem 350 osob, z toho 11 dívek, tj. 3,1 % všech vazebně stíhaných mladistvých obviněných.

50. Systemizační komisí Generálního ředitelství Vězeňské služby byla 1994 všem vazebním věznicím přidělena tabulková místa vychovatelů a specialistů pro zacházení s mladistvými již během výkonu vazby. Výchovná, vzdělávací, zájmová činnost s mladistvými obviněnými respektuje jejich vývojové zvláštnosti a snaží se minimalizovat důsledky omezení svobody. Intenzivní práci s mladistvými se podařilo omezit určité excesy v jejich chování, jako je například šikanování, sebepoškozování a suicidální pokusy.

51. Ne ve všech věznicích, kde se vykonává trest, byly vzhledem k nedostatečnému personálnímu, prostorovému a materiálnímu zabezpečení v potřebné šíři uplatňovány účinné aktivity **resocializačních programů**, které by měly vést k naplňování účelu výkonu trestu odnětí svobody. Faktická práce s vězni se uskutečňovala buď u vybraných jednotlivců nebo u zvláštních skupin vězňů (sexuální devianti, psychopati apod.). V takových případech byla práce s vězni na vysoké profesionální úrovni, měla výsledky a vězni ji hodnotili dobře.

52. Přístup do věznic i vazebních věznic a možnost pracovat s obviněnými a odsouzenými mají také sociální kurátoři (u mladistvých kurátoři pro mládež). Přínos kontinuální sociální práce s pachateli trestné činnosti spočívá zejména v tlumení tzv. krize prvního dne (tj. po propuštění) eliminaci problémů, vznikajících v souvislosti s uvězněním. Mezi nejdůležitější úkoly patří bezesporu udržení kontaktu uvězněného s rodinou. Problém představuje nedostatečný počet sociálních kurátorů, který se dlouhodobě pohybuje kolem 135 pracovníků pro celou Českou republiku. Příslušný je kurátor podle místa trvalého bydliště klienta, přičemž klient může být umístěn do věznice od místa trvalého bydliště značně vzdálené. Z toho vyplývá, že pracovat se všemi uvězněnými klienty je zcela vyloučeno. Zvýšení počtu sociálních kurátorů uložilo usnesení vlády č. 209 z roku 1997, výraznější zlepšení však nebylo zaznamenáno.

53. **O kázeňských trestech** ve výkonu trestu a vazbě, které znamenají ještě další omezení svobody - **samovazba a umístění do uzavřeného oddělení** – nerozhodoval ve sledovaném období soudce, nýbrž pracovník Vězeňské služby; procesní práva vězně nebyla v tomto řízení upravena obdobně jako v trestním nebo přestupkovém řízení¹.

54. **Zdravotní péče o odsouzené a obviněné** byla ve věznicích a vazebních věznicích podle CPT “na odpovídající úrovni a zejména je srovnatelná s úrovní péče poskytované v celé společnosti” (Zpráva CPT - Štrasburk 15. 7. 1997). Lze se však domnívat, že v praxi však byl přístup zdravotnického personálu k vězňům založen na vzájemné nedůvěře. Za zákonný důvod k propuštění z vazby není považováno ani těhotenství ani vážná choroba. Lékařskou péči zabezpečovala mimo ordinální hodiny vězeňského lékaře civilní pohotovostní služba. O tom, zda k vězni bude přivolána, však rozhodoval pracovník věznice - nelékař. Případné chybné posouzení aktuálního zdravotního stavu vězně pak mohlo mít tragické následky.

55. I když cizinci mají ve vazbě i výkonu trestu stejný nárok na zdravotní péči jako čeští občané, nevztahuje se na ně zákon o zdravotním pojištění, který pojištění garantuje pouze osobám s povoleným trvalým pobytem na území republiky. Tento stav ohrožuje úroveň poskytované péče, resp. neúměrně zatěžuje rozpočet některých věznic.

¹ Úprava se změnila přijetím zákona o výkonu odnětí trestu svobody, účinného od 1. ledna 2000.

56. V souvislosti se zdravotní péčí se vyskytly různé problémy: vězeňská zařízení nejsou připravena na umístění tělesně postižených vězňů, takže obviněný paraplegik, za normálních okolností schopný samostatného života na invalidním vozíku, je umístěn na lůžku ve vězeňské nemocnici. Pacienti nemocnice nemají možnost vycházek ani zákonem stanovenou hodinu denně – v Praze na Pankráci k tomu nejsou potřebné prostory.

57. Kritický pohled na zdravotní péči ve věznicích podal ve své výroční zprávě o stavu lidských práv za rok 1995 Český helsinský výbor, občanské sdružení založené roku 1988, člen Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva. V této zprávě se uvádí:

Vězni - například i v Ostrově nad Ohří, kde jsou umístěni staří a nemocní lidé - si stěžují na nepřilíš včasnou lékařskou pomoc v případech akutních onemocnění. Časté sebepoškozování je většinou považováno personálem za schválnost, kterou vězeň záměrně komplikuje práci dozorců, ač mnohdy jde o zoufalý pokus o únik z nesnesitelné situace či o projev psychózy. Český helsinský výbor zaznamenal i zákaz ležení či sezení na posteli (i při lehčích onemocněních), Vězni se specifickými potížemi, jako jsou bolesti páteře, si stěžují na nevhodná lůžka a nutnost sezení na kovových stoličkách bez opěradel.

Co se týká včasné lékařské pomoci v případě akutních onemocnění je třeba vzít v úvahu, že, pokud se přihodí úraz nebo akutní zdravotní potíže vězňů osob po pracovní době, ve dnech pracovního volna a pracovního klidu a zejména v nočních hodinách, závisí včasnost lékařského vyšetření a ošetření na rychlosti příjezdu lékařské služby první pomoci, popř. rychlé zdravotní pomoci, které zabezpečuje veřejné zdravotnictví.

58. V další výroční zprávě, za rok 1997, Český helsinský výbor uvedl:

Je třeba konstatovat, že úroveň zdravotní péče o vězně vcelku odpovídá úrovni běžné v naší společnosti. Co však zdravotníci sami nemohou řešit, jsou vedlejší účinky věznění spojené se stresem v přeplněných vězeních, s dlouhými vazbami, ubytovacími podmínkami, kde i ve vězeních, v nichž žijí odsouzení s dlouhými tresty (například Mírov), jsou ložnice pro více než deset vězňů a soukromí zde prakticky neexistuje. Výskyt mnohých onemocnění pak souvisí se špatným psychickým stavem vězňů a lékaři - dlouholetí zaměstnanci vězeňství - nejsou schopni ani ochotni je identifikovat. Raději jednoduše obviňují vězně ze simulování, konstatujíce, že jeho potíže jsou "pouze" subjektivní bez odpovídajícího lékařského nálezu. Jednotliví vězni a jejich příbuzní hovoří potom o zhoršení zdravotního stavu ve vězení oproti pobytu na svobodě u lidí nemocných epilepsií, srdečními chorobami, astmatem, kožními chorobami (...). Vyskytují se ovšem i typická vězeňská onemocnění, kterými trpí větší počet vězňů v tomtéž vězení (salmonelóza, kožní vyrážky).

59. Náklady na lékařskou péči při hladovce a sebepoškození se účtují k úhradě jako jedna z položek nákladů na výkon trestu. Vězeňská služba uznává právo vězně na hladovku a obecně má její vedení za to, že vězně nelze k jejímu ukončení či přerušení nutit. Na druhé straně kromě sledování zdravotního stavu vězně sleduje jeho stav i psychiatr a pokud konstatuje, že vězeň již není schopen rozhodovat o vlastní osobě, zahájí se postupy na záchranu života.

60. Stálou nesnází - nejen ve vězeňství, ale i v armádě a ve školách - je rozmáhající se **šikanování**. Bylo tomu tak již ve sledovaném období. Ve zprávě Českého helsinského výboru za rok 1996 se uvádí:

Závažným problémem zůstává šikanování. Když dozorcí nebo vychovatelé šikanování zjistí, mohou uložit původci kázeňský trest nebo jej mohou napomenout či přemístit na jiné oddělení. Šikanovaný se může též obrátit na oddělení stížností a prevence, které provede náležité šetření. V případě, že se šikana prokáže, navrhne kázeňský trest. Násilníka může v závažnějších případech potrestat i ředitel. Může ho poslat do samovazby nejvýše na 20 dní. Jednou z cest, jak šikanování

předcházet, je vytipování vězně, jemuž ze strany druhých hrozí násilí. Bývají to vězni tělesně slabí nebo vězni potrestaní za zločiny na dětech nebo ženách. Dozorci zároveň kontrolují, zda vězni nemají na těle stopy po ranách. Řada vězňů svádí podlitiny na uklouznutí na schodech apod. Recidivistovi hrozí za vydírání a ublížení na zdraví až tři roky vězení.

K prevenci výskytu jevů šikanování využívá Vězeňská služba interní opatření stanovená zejména v nařízení generálního ředitele č. 32/1994. K eliminaci jevu šikany mezi mladistvými obviněnými byla přijata opatření personální i organizační. Oddělení mladistvých byla systémově posílena personálně tak, aby s nimi v denní době mohl pracovat vychovatel a také specialista – pedagog, psycholog a sociální pracovník.

61. Také ve výroční zprávě za rok 1995 Český helsinský výbor uvedl:

Kromě toho se objevuje mnoho stížností, jejichž pravdivost lze v konkrétních případech těžko ověřit, nicméně z jejich četnosti lze vyvodit, že takové situace se objevují. Jde o stížnosti na chování dozorců, na násilí ze strany spoluvězňů, které druhé připravují o majetek, nutí je k různým službám anebo je fyzicky napadají. Tito poškození vězni si stěžují, že nemají ochranu ze strany personálu odpovědného za pořádek.

Podle údajů Vězeňské služby každé oznámení ze strany vězňů nebo personálu o krádeži, šikanování apod. je prošetřeno, případně předáno policii k trestnímu stíhání. Opakujícím se problémem je neochota postižených vypovídat někdy i po případném přemístění do jiné věznice.

62. Podle informací ministerstva spravedlnosti věnuje Vězeňská služba výskytu a předcházení násilí mezi vězňenými osobami zvýšenou pozornost. K zajištění systematické kontroly ohrožených i ohrožujících vydal generální ředitel Vězeňské služby v roce 1994 nařízení, které podrobně upravuje vytipování vězňených osob potenciálně ohrožených násilím a osob jako možných pachatelů násilí. Plnění nařízení je pravidelně kontrolováno a vyhodnocováno. Ve sledovaném období bylo zaznamenáno celkem 2 457 případů násilí mezi vězňenými. Pachatelé násilí představují 2,5 % všech obviněných a 1,5 % všech odsouzených. Zjištěné násilné jednání mezi vězni je prošetřováno za účasti lékaře, psychologa, vychovatele, dozorce a pracovníků prevence. V odůvodněných případech je věc předána policii k trestnímu stíhání. Vězeňská služba v určitých případech vězně přemísťuje do jiných věznic.

63. V uvedené statistice však nejsou zahrnuty případy skrytého násilí, kdy byl personál věznic schopen podle zranění pouze usuzovat na jejich původ. Tyto případy Vězeňská služba neregistrovala ani jako podezření z násilí mezi vězňenými. Toto násilí lze považovat za důsledek přeplněnosti věznic.

64. Systém organizace práce a odměňování osob ve výkonu trestu odporuje smyslu zákona o výkonu trestu, totiž „soustavně vychovávat odsouzeného, aby vedl řádný život občana“. Výdělek vězně většinou nepostačil na krytí nákladů výkonu vazby a trestu, případně výživného apod. Je nutno dodat, že panuje naprostý nedostatek pracovních míst pro vězně, který vychází také z obecné nezaměstnanosti. Tento systém vyvolává ve věznicích pocity nespravedlnosti a vyřazení vůči společnosti.

65. Rozhodování o tom, že osoba, která se dopustila trestného činu, pro který cizí stát požaduje její vydání, má být vzata **do vydávací vazby**, bylo upraveno zákonem - trestním řádem. Podmínky této vazby se řídily zákonem a řádem výkonu vazby.

Právní úprava a praxe institutů zadržení a zajištění

66. **Zadržení** je institut, užívaný podle zákona o trestním řízení soudním (trestního řádu) před zahájením trestního stíhání konkrétního podezřelého až do jeho obvinění a do případného rozhodnutí soudce o tom, zda bere obviněného do vazby. Doba zadržení se skládá ze dvou částí - první je od okamžiku, kdy byla svoboda osoby omezena, do předání již obviněné osoby soudci (spisového předání), druhá je od předání soudci do rozhodnutí o vzetí do vazby či propuštění. První část byla ve sledovaném období maximálně 24 hodiny², druhá rovněž maximálně 24 hodiny. Právní poměry po dobu zadržení v policejní cele (práva zadrženého a povinnosti policie vůči němu) jsou upraveny zákonem o Policii České republiky shodně jako poměry pro umístění do policejní cely dalších osob - osoby **zatčené** podle trestního řádu, osoby, která **má být dodána do výkonu trestu** odnětí svobody rovněž podle trestního řádu, osoby, která byla policistou **převzata k provedení procesních úkonů** z vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody, a konečně osoby **zajištěné** podle zákona o Policii České republiky, na dobu nejvýše 24 hodiny.

67. Zákon o Policii České republiky stanoví, které osoby mohou být umístěny do policejní cely, za jakých podmínek a jaká kritéria musí policejní cely splňovat. V případě, že má zajištěná (zadržená) osoba výhrady k postupu policistů, k jejich jednání či chování, může podat stížnost, kterou prošetří k tomu určení pracovníci kontrolních útvarů policie.

68. CPT ve své zprávě uvádí, že v České republice chybělo (v roce 1997) právní ustanovení týkající se poskytování lékařské péče u zadržených, a sice právo na prohlídku lékařem dle vlastního výběru a právo na lékařskou prohlídku mimo doslech, popř. i dohled policistů; tuto praxi doporučil i pro výkon trestu. CPT vydal četná doporučení pro policejní zadržování, mimo jiné směrem ke zlepšení kontaktu s právním zástupcem a vnějším světem.

Právní úprava vyhošťovací vazby; praxe

69. Právní úprava vzetí do vyhošťovací vazby byla v roce 1997 s účinností od 1. ledna 1998 zahrnuta do zákona - trestního řádu. Zákon o Policii České republiky upravil procesní postup při správním vyhošťování, předpokládající zadržení až 30 dnů. Právní úprava poměrů (práv vyhošťovaného) ve vyhošťovací vazbě však zcela chyběla (a chybí). Nepříznivé zadržovací podmínky cizinců před vyhoštěním vyvolaly v roce 1997 kritické připomínky a doporučení CPT, který tuto situaci považoval za tak závažná, že o ní - jako o jediné - vyslovil na místě své okamžité zjištění, vyžadující odpověď do tří měsíců, tedy dříve, než byla předložena zpráva CPT. Kriticky se vyslovil i k rozsahu práv zadržovaných v policejních celách, lékařské péče, režimu vazby, ale také k takzvaným izolačním pokojům ve výchovných ústavech.

Právní úprava práv a povinností Policie České republiky; praxe

70. Již několikrát jsme odkazovali na zákon o Policii České republiky - č.283/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů (tři novely byly z roku 1993) - který platil po celé sledované období. Z hlediska Úmluvy je významné, že zákon upravuje povinnosti policistů; základní zákonné ustanovení o těchto povinnostech zní:

² Od 1. ledna 1999 to je 48 hodin.

Při provádění služebních zákroků a služebních úkonů je policista povinen dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob i své vlastní a nepřipustit, aby osobám v souvislosti s touto činností vznikla bezdůvodná újma a případný zásah do jejich práv a svobod překročil míru nezbytnou k dosažení účelu sledovaného služebním zákrokem nebo služebním úkone. Policista je povinen při provádění služebního zákroku nebo služebního úkonu spojeného se zásahem do práv nebo svobod osob poučit je o jejich právech, pokud to povaha a okolnosti služebního zákroku nebo služebního úkonu dovolují; v opačném případě je poučí dodatečně.

71. Příslušníci Policie České republiky byli (a jsou) oprávněni použít **donucovacích prostředků** uvedených v zákoně, a to za zákonem stanovených podmínkách:

Donucovací prostředky jsou: hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobran, slzotvorné prostředky, obušek, pouta, služební pes, vytlačování koňmi, technické prostředky k zabránění odjezdu vozidla, zastavovací pás a jiné prostředky k násilnému zastavení vozidla, vodní stříkač, zásahová výbuška, úder střelnou zbraní, hrozba střelnou zbraní a varovný výstřel. Donucovací prostředky je policista oprávněn použít v zájmu ochrany bezpečnosti osob, své vlastní a majetku a ochrany veřejného pořádku, proti osobě, která je ohrožuje. Před použitím donucovacích prostředků je policista povinen vyzvat osobu, proti které zakročuje, aby upustila od protiprávního jednání s výstrahou, že bude použito donucovacích prostředků. (s výjimkou technických prostředků k zabránění odjezdu vozidla). Od výzvy s výstrahou může upustit jen v případě, že je ohrožen jeho život nebo zdraví anebo život nebo zdraví jiné osoby a služební zákrok nesnese odkladu. O tom, který z donucovacích prostředků použije, rozhoduje policista podle konkrétní situace tak, aby dosáhl účelu sledovaného služebním zákrokem; přitom použije takového donucovacího prostředku, který je nezbytně nutný k překonání odporu osoby, která se dopouští protiprávního jednání. Policista je povinen dbát, aby použitím donucovacího prostředku nezpůsobil osobě újmu zřejmě nepřiměřenou povaze a nebezpečnosti jejího protiprávního jednání.

72. Ve smyslu policejního zákona bylo povinností policistů každý služební zákrok, při kterém bylo použito donucovacích prostředků, bezodkladně hlásit nadřízenému. Plnění této povinnosti bylo upřesněno nařízením Ministerstva vnitra z roku 1991, kterým se stanovil způsob hlášení o použití donucovacích prostředků nebo zbraně:

Nadřízení policisty, který použil donucovacího prostředku, mají za povinnost zjistit v případech, kdy existují pochybnosti o oprávněnosti či přiměřenosti použití donucovacích prostředků anebo při jejich použití byla způsobena smrt, újma na zdraví nebo škoda na majetku, zda bylo těchto prostředků použito v souladu se zákonem. Nadřízený je povinen o tomto zjištění sepsat úřední záznam.

73. Podle nezávislých pozorovatelů z nestátních organizací lze **nepřiměřené policejní zákroky** lze rozdělit do následujících skupin:

- Použití zákonných donucovacích prostředků v situaci, kdy to není nutné (vůči občanům, kteří nekladou odpor, anebo pouze verbálně oponují bezdůvodné kontrole dokladů či zadržení). Nedořešená zůstávala ve sledovaném období (a i dnes) otázka běžných kontrol osobních dokladů a práva fyzické osoby dožadovat se, aby jí byl sdělen důvod, proč jsou po ní doklady vyžadovány. Výčet situací, kdy policie smí nahlédnutí do osobních dokladů požadovat, upravil zákon o Policii České republiky. Žádný právní předpis však neupravil, kdy je policista povinen požadavek na předložení osobních dokladů kontrolované osobě předem zdůvodnit. Je zřejmé, že existují situace, kdy policie není povinna občanovi podávat vysvětlení (například je-li přímo zadržen při trestném činu). Nedostatečná právní úprava přispívala k tomu, že v některých případech byly kontroly prováděny bez podání zdůvodnění kontrolovanému občanovi.

- Použití zákonných, ale zcela nepřiměřených donucovacích prostředků v situaci, kdy by stačily prostředky jiné (například použití střelné zbraně při zadržování neozbrojené osoby podezřelé z banálního trestného činu).
- Použití fyzického násilí takového typu, jaké není vůbec přípustné, neboť odporuje čl. 7, odst. 2 Listiny základních práv a svobod (vláčení za vlasy, kopání nebo bití ležící osoby), anebo násilí či vyhrožování násilím proti již zadrženým osobám.

74. „Trestnou činnost policistů a její vývoj dokumentuje následující tabulka:“(údaje ministerstva vnitra)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Počet zjištěných pachatelů	271	288	276	270	305	245
změna v %	+17%	+6%	-4%	-2.2%	+13%	-20%
Počet trestných činů	344	376	355	321	374	287
změna v %	+19%	+9%	-6%	-9.6%	+16.5%	-23%
Počet trestných činů připadajících na 1000 policistů	10.6	8.6	7.6	7.1	8.5	6.4

75. Případ údajného policejního násilí. V květnu 1996 se uskutečnil policejní zásah v klubu Propast. Ve výroční zprávě za rok 1996 o tomto zákroku Český helsinský výbor napsal:

Dne 4. května 1996 na šedesát samopaly vyzbrojených a maskovaných policistů speciálně vycvičeného policejního týmu Drogy vtrhlo do rockového klubu Propast v Lipanské ulici v Praze 3. Výsledkem razie byl nálezy tří marihuanových cigaret, injekční stříkačka (o níž někteří návštěvníci tvrdili, že ji tam dala policie), pět lidí bez občanského průkazu a jeden hledaný. Z policejní akce nebyl pořízen záznam, protože v jedné kameře údajně došly baterie a druhá natáčela výzdobu klubu, záznam z třetí kamery nevyšel. Policisté měli v úmyslu zasáhnout proti militantním skinheadům a zamezit jim v distribuci a v konzumaci drog.

V souvislosti se zásahem v Propasti obdržela Inspekce ministra vnitra jedenáct trestních oznámení a zaregistrovala zranění tří osob, přičemž lékařskou pomoc muselo vyhledat šest osob, z nichž jedna byla dočasně v pracovní neschopnosti. Policisté bezprostředně po akci popřeli, že by některé hosty bili. Policejní prezident i ministr vnitra ještě před uzavřením vyšetřování případu prohlásili akci za regulérní, v souladu se zákonem, a postavili se jednoznačně na stranu zásahové jednotky.

Inspekce ministra vnitra po prošetření stížnosti zjistila, že při zásahu v pražském rockovém klubu Propast zákon porušen byl: Policisté jednak vycházeli z mylných informací, neboť přesně nevěděli, kdo se v klubu schází (...) Zákrok nebyl rozsahem ani provedením v souladu se zákonem. Případ byl pak předán vyšetřovateli, který obvinil velitele zásahové jednotky ze zneužití pravomoci veřejného činitele. Velitel uvedl, že podle něj byl zásah oprávněný, na místě prý zabavili 113,9 gramů marihuany, vystřelovací nože a 45 cm dlouhý řetěz upravený k bití lidí.

Podle údajů Inspekce ministra vnitra byl dne 10. června 1996 inspekcí předložen na Úřad vyšetřování České republiky návrh na zahájení trestního stíhání na dva policisty Policie České republiky (velitele zásahu a vedoucího týmu na Policejním prezidiu) pro trestný čin maření úkolů veřejného činitele z nedbalosti podle ustanovení § 159 odstavce 1 trestního zákona.

Dne 20. června 1996 bylo veliteli zásahu sděleno obvinění pro trestný čin zneužití pravomoci veřejného činitele dle ustanovení § 158 odstavce 1 písmene a) trestního zákona.

Dne 15. října 1996 vyšetřovatel Úřadu vyšetřování České republiky ukončil vyšetřování a zaslal návrh na podání obžaloby Obvodnímu státnímu zastupitelství Praha 3, které podalo žalobu Obvodnímu soudu pro Prahu 3.

Dle údajů státního zastupitelství byl v roce 1997 vynesena rozsudek, ve kterém bylo jednání velitele zásahu vyhodnoceno jako přestupek a soud celou záležitost předal Policii hlavního města Prahy. Český helsinský výbor nebyl s těmito výsledky šetření případu spokojen.

76. Trestní řád neumožňuje vyšetřování podezřelých ze spáchání trestného činu mladších 15 let. Právní úprava tak může představovat rozpor s požadavkem čl. 40 Úmluvy o právech

dítěte. Policie České republiky v případech, kdy zachází s osobou mladší 15 let, postupuje podle ustanovení § 102 trestního řádu, který upravuje povinnosti při výslechu dítěte jako svědka, což rozšiřuje i na vyšetřování dítěte při podezření ze spáchání trestného činu³. Specifika práce s dětmi a mladistvými si vyžádala specializaci policistů, kteří se zabývají řešením delikvence dětí a mládeže a trestnou činností páchanou na nich. Tato specializace existuje i na úřadech vyšetřování.

U všech deliktů, kde jako pachatele odhalí policie dítě mladší 15 let, je informován orgán péče o dítě. Subjektem, který rozhoduje o případných opatřeních proti pachateli deliktu, je zpravidla správní komise, která má v této věci vůči policii charakter nezávislého orgánu. Opatření se potom přijímají podle ustanovení § 43 a § 45 zákona o rodině.

Problém neexistence samostatného systému trestní justice dětí a mladistvých je předmětem diskusí rekodifikační komise k trestnímu zákonu.

Právní úprava práv a povinností obecní policie (strážníků)

77. Obecní policie byla zřízena zákonem číslo 553/1991 Sb., o obecní policii. Zákon byl ve sledovaném období (v roce 1995) dvakrát novelizován, novely, stejně jako dvě novely z roku 1993, právní postavení této policie nezměnily. Obecní (městskou) policii zřizuje obecní zastupitelstvo. Protože mezi oprávnění strážníků patří i požadovat vysvětlení, předvést osobu na Policii České republiky, odebrat zbraň, zakázat vstup na určená místa, otevřít byt či jiný prostor a odejmout věc, svěřuje jim zákon možnost použití donucovacích prostředků, byť v rozsahu menším než policistům. Mezi povolené donucovací prostředky patří hmaty, chvaty, údery a kopy sebeobrany, slzný plyn, obušek, pouta, úder služební zbraní, hrozba zbraní a varovný výstřel. Je tedy zřejmé, že riziko mučení respektive jiného špatného zacházení při činnosti strážníků vzniká. Pokud se vyskytne podezření, že se strážník dopustil trestného činu, je stíhán jako ostatní občané. Neexistuje totiž zvláštní orgán, který by vyšetřoval trestné činy spáchané strážníky. Zpracovatelé této zprávy - kromě jediné výhrady Českého helsinského výboru z roku 1996 vůči diskutabilnímu způsobu kontroly dokladů osobní totožnosti, prováděné strážníky - se však s veřejnou kritikou činnosti obecní policie nesetkali.

Právní úprava práv a povinností vojenské policie

78. Práva a povinnosti vojenské policie vymezuje zákon č. 124/1992 Sb., o vojenské policii. Tento zákon vymezuje úlohu vojenské policie v ustanovení § 1 jako službu zajišťující policejní ochranu Armády České republiky a státního majetku spravovaného nebo užívaného ministerstvem obrany. V ustanovení § 2 pak upřesňuje působnost, kterou uplatňuje vůči vojákům v činné službě a jednak vůči „osobám, které se nacházejí ve vojenských objektech a v prostoru, kde se uskutečňují vojenské akce, a dále vůči osobám, které páchají trestnou činnost či přestupky spolu s vojáky nebo proti majetku Armády České republiky a majetku státu spravovaného nebo užívaného ministerstvem obrany“. Podle ustanovení § 13 je vojenský policista oprávněn v zákonem daných případech zajistit vojáka, nejdéle však na 24 hodin od okamžiku omezení osobní svobody. Podle ustanovení § 15 je vojenský policista oprávněn omezit volný pohyb vojáka, např. připoutáním pouty k pevně zabudovanému předmětu, nejdéle však na dvě hodiny. Vojenský policista může také použít donucovacích prostředků.

³ Ochrana práv dětí v těchto řízeních byla posílena až v roce 1999 přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dítěte.

Obecný postup při použití donucovacích prostředků a jejich výčet jsou obsaženy v ustanovení § 22 výše zmíněného zákona.

Právní úprava trestu vězení ve vojenské službě a boj proti šikanování; praxe

79. Voják v základní (náhradní) službě a na vojenském cvičení (do hodnosti svobodníka) mohl být potrestán kázeňským trestem vězení – a to až 14 dní ve věznici vojenského útvaru. Kázeňský trest vězení byl ve sledovaném období v Armádě České republiky jedním z krajních opatření výchovného působení a používal se zpravidla tehdy, jestliže jiná opatření nadřazeného nebyla účinná. O trestu rozhodoval minimálně velitel praporu (kázeňský trest vězení do 7 dnů), velitel útvaru nebo velitelé vyšší (kázeňský trest vězení do 14 dnů). Proces ukládání kázeňského trestu vězení byl rámcově upraven zákonem č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů a podrobně rozveden v předpise Základní řád ozbrojených sil České republiky (Zákl-1), který podepsal prezident republiky⁴.

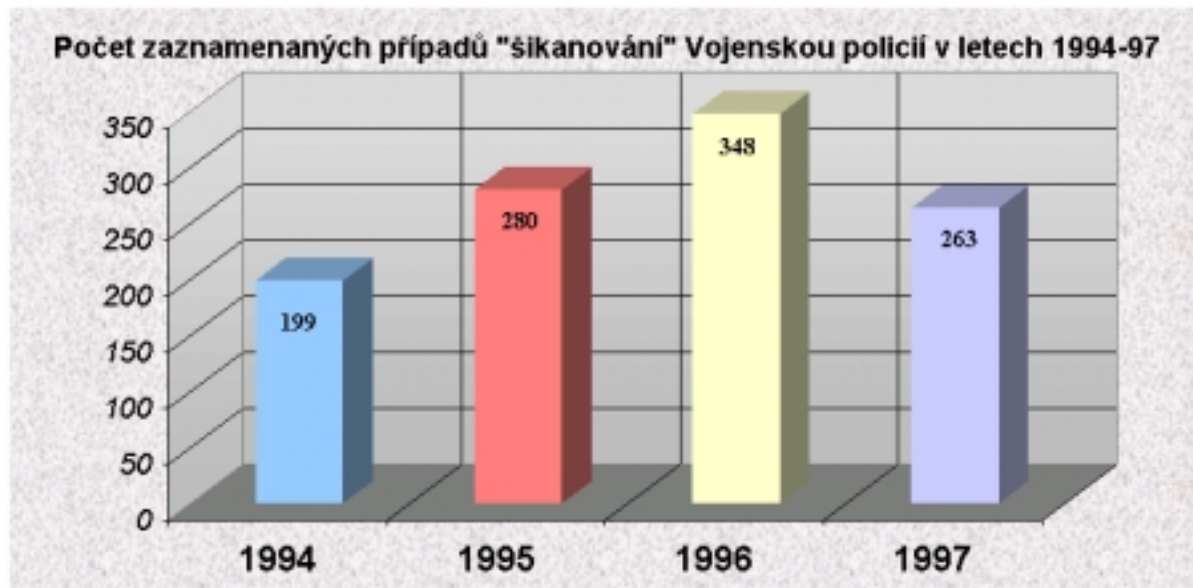
80. Stejný zákon upravuje i práva a povinnosti vojáka, jemuž byl uložen kázeňský trest vězení. Základní řád ozbrojených sil České republiky (Zákl-1) obsahuje vězeňský řád a vybavení věznic vojenských útvarů.

81. V okruhu působnosti ministerstva obrany se vyskytoval jev příznačný nejen pro výkon vojenské základní (náhradní) služby – tzv. šikanování. Šikanování mělo v Armádě České republiky celoplošný ráz, postihovalo všechny druhy vojsk i služeb, elitní jednotky nevyjímaje. České specifikum spočívalo v jeho sepětí s osobním volnem, nikoliv s výcvikem, jakož i to, že postihovalo vojáky v horizontální úrovni, nikoliv ve vertikální linii. V armádních podmínkách se jednalo o specifický druh agresivního chování, kterého se dopouští voják staršího nástupního termínu vůči mladšímu nebo vůči celé skupině mladších vojáků (zpravidla formou různého psychického nebo fyzického nátlaku či vyžadováním specifických osobních úsluh, často s ekonomickým podtextem). Toto chování bylo zakomponováno do fungování vojenské jednotky za současného projevu určitého druhu rituálů.

82. Šikanování (právní termín – porušování práv a chráněných zájmů vojáků) jako vojenský trestný čin bylo upraveno v ustanoveních § 279a a 279b trestního zákona č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Významnou úlohu při jeho odhalování hrála Vojenská policie, která v trestním řízení vystupovala v pozici policejního orgánu.

⁴ V roce 1999 byla přijata nová, moderní zákonná úprava brannosti.

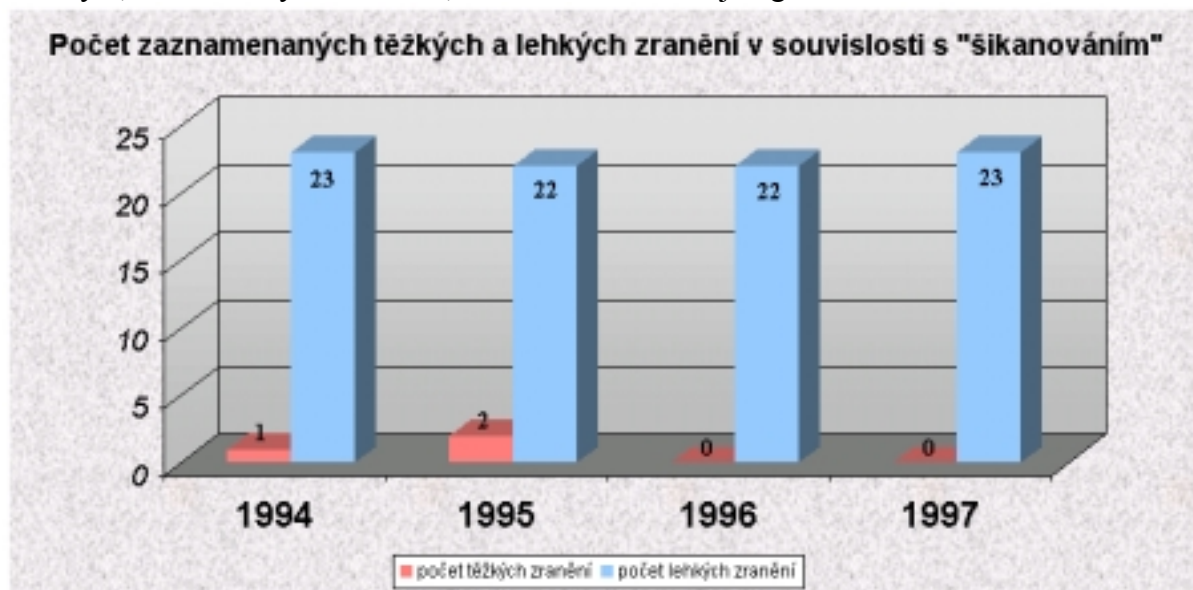
83. Počet případů zaznamenaných vojenskou policií ve sledovaném období ukazuje následující graf:

84. Celkový podíl šikanování na vojenské trestné činnosti vyplývá z následující tabulky:

1994	3.9 %
1995	5.0 %
1996	5.0 %
1997	4.0 %

85. Je však třeba podotknout, že v souvislosti s šikanováním došlo ve sledovaném období jak k těžkým, tak i k lehkým zraněním, což dokládá následující graf:

86. Často se stává, že vzhledem k nenaplnění materiální stránky trestného činu – menší než malé společenské nebezpečnosti – se případy šikanování odevzdávají ke kázeňskému projednání. V těchto případech tedy nedocházelo k soudnímu postihu strůjců šikanování.

87. V roce 1993 nedoporučila Rada obrany státu zřídit funkci generálního inspektora ozbrojených sil České republiky. Proto tehdejší ministr obrany rozhodl ke dni 1.1.1994 rozšířit působnost Inspekce ministra obrany o kontrolu dodržování lidských práv v okruhu působnosti ministerstva obrany a zřídit oddělení kontroly dodržování lidských práv Inspekce ministra obrany. Od roku 1997 do roku 1998 v jejím čele stál hlavní inspektor ochrany lidských práv v resortu ministerstva obrany⁵.

88. Hlavní náplní oddělení kontroly dodržování lidských práv Inspekce ministra obrany, potažmo hlavního inspektora ochrany lidských práv v resortu Ministerstva obrany bylo provádění plánovaných i neplánovaných kontrol dodržování lidských práv ve vojenských útvech a prošetřování peticí (žádostí, návrhů a stížností ve veřejném či jiném společném zájmu) a stížností soukromého charakteru spadajících do této oblasti. Součástí kontrol byly i kontroly zákazu mučení, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání s akcentem na výkon kázeňského trestu vězení. V průběhu sledovaného období s výjimkou šikanování se jak oddělení kontroly dodržování lidských práv Inspekce ministra obrany, tak hlavní inspektor ochrany lidských práv v resortu ministerstva obrany nesetkali s klasickými případy mučení, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání v intenci úmluvy.

89. V souvislosti s šikanováním ministerstvo obrany usilovalo o zavedení tzv. volených mluvčích ve vojenských jednotkách, přesněji na rotách. Inspirací byly nejen pozitivní zkušenosti polistopadové federální armády a ozbrojených sil České republiky (včetně experimentálního ověřování v podřízenosti 2. armádního sboru v Olomouci), ale zejména zahraniční zkušenosti (Švédsko, Nizozemsko, Spolková republika Německo).

Právní úprava výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy

90. V působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy se jako nejcitlivější při naplňování a prosazování Úmluvy jevila **ústavní a ochranná výchova**. Ministerstvo nicméně žádný případ mučení či jiného špatného zacházení ve školách a školských zařízeních v působnosti svého resortu ve sledovaném období nezaznamenalo.

91. O uložení ochranné výchovy nebo nařízení ústavní výchovy rozhoduje soud podle zákona o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů,⁶ a podle zákona o občanském soudním řízení (občanského soudního řádu). Nálezem Ústavního soudu č.72/1995 Sb. bylo zrušeno protiústavní ustanovení zákona o rodině, podle něhož o předběžném opatření, spočívajícím v umístění dítěte i proti vůli rodičů do výchovného zařízení pro děti a mládež rozhodovaly

⁵ Hlavní inspektor ochrany lidských práv v resortu Ministerstva obrany od 1.2.1998 stojí v čele odboru kontroly právních činností Inspekce ministra obrany, přičemž oddělení kontroly lidských práv je v jeho přímé podřízenosti.

⁶ Zvláště podle novely č. 91/1998 Sb.

orgány sociálně-právní ochrany (okresní úřad). Novelizací občanského soudního řádu (§76a) byla tato pravomoc svěřena soudci.

92. Podle platné právní úpravy rozhodují soudy o umístění dětí do ústavní výchovy na základě určujícího kritéria, kterým je zájem dítěte. Český právní řád však zná i institut ochranné výchovy, kterou soud nařídí v případě mladistvého pachatele (15 - 18 let) po vyslovení viny v řádném trestním řízení, a to pro jakýkoli trestný čin, vedle trestu nebo i samostatně nebo v případě dítěte ve věku 12-15 let, má-li v občanskoprávním řízení zato, že dítě spáchalo čin jinak trestný, za který může být podle trestního zákona uložen výjimečný trest. Přetrvávajícím problémem je skutečnost, že se obě formy náhradní rodinné péče, tj. ústavní a ochranná výchova, stále ještě vykonávají ve společných zařízeních.

93. Podle zákona může soudce v předběžném opatření rozhodnout jen o předání do péče osoby (fyzické či právnické), kterou v usnesení označí. Ve sledovaném období, i po vydání ústavního nálezu a změně zákona, bylo zcela běžnou praxí, že po krátkém pobytu v diagnostickém ústavu, na jehož jméno zní usnesení, bylo dítě aparátem resortu školství, pod něhož dětské domovy a ústavy patří, přemístěno jinam.

94. Při návštěvě CPT v roce 1997 tvrdili pracovníci výchovného ústavu v Moravském Krumlově, že izolační pokoj používají pro zklidnění agresivních chovank; děvčata uváděla, že ho ústav používá k potrestání za porušení ústavního řádu, například za kouření. Dočasné vyloučení z kolektivu se řídilo ve sledovaném období vyhláškou č. 64/1981 Sb. Případné vyloučení nezletilého z kolektivu podléhalo řádné evidenci včetně záznamů průběžných kontrol a bylo pravidelně kontrolováno Českou školní inspekcí. Pokud by některý z ředitelů zneužil institut dočasného vyloučení z kolektivu, bylo by toto chápáno jako závažné porušení pracovní kázně.

95. Podle informace Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy bylo na poradě ředitelů diagnostických ústavů v dne 23. dubna 1997 doporučeno, aby umístování nezletilých do izolační místnosti bylo opatřením zcela výjimečným, omezujícím se na případy ohrožení bezpečnosti svěřencem ostatních či jeho samotného a aby byly využívány i jiné výchovné metody a postupy. Na plnění tohoto doporučení se zaměřuje i Česká školní inspekce. Lze konstatovat, uvádí ministerstvo, že ve většině výchovných zařízení pro nezletilé se institut umístění do izolační místnosti nepoužívá a že v žádném zařízení se nesmí tento prostředek užívat jako forma trestu.

96. Zatímco o umístění dětí rozhoduje zásadně soud nebo soudce, nebyly ve sledovaném období právní poměry v těchto ústavech (a v dětských domovech téhož ministerstva) upraveny žádným zákonem. Nebyla tak zákonným způsobem upravena práva dětí a povinnosti fyzických a právnických osob, které jsou za jejich výchovu odpovědny.

97. Nutnost zákonné úpravy práv dětí v dětských domovech do tří let, dětí v dětských domovech, klientů v ústavech sociální péče a v domovech důchodců nebyla pocíťována s takovou naléhavostí, neboť v těchto zařízeních se v zásadě osobní svoboda neomezuje.

98. Ve školách a školských zařízeních internátního typu byla ve sledovaném období věnována větší péče prevenci a včasné redukci jevů šikanování. Pedagogům byla nápomocna školská zařízení výchovného poradenství (pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče pro děti a mládež, speciální pedagogická centra a výchovní poradci na školách).

Ministerstvo školství udílelo dotace státním i nestátním zařízením, která dětem v obtížných životních situacích pomáhají (linky důvěry, krizová centra, Bílý kruh bezpečí apod.).

99. Ministerstvo školství vydalo v roce 1995 pokyn školským zařízením pro výkon ústavní a ochranné výchovy, který reagoval i na doporučení CPT, zvláště pak na oblast dalšího vzdělávání začínajících a stávajících pracovníků ústavních zařízení pro mladistvé. Rozšířila se odborná a metodická pomoc těmto zařízením a přiznalo se - v přímém rozporu se zákonnou úpravou předběžného opatření (ustanovení § 76a občanského soudního řádu) - diagnostickým ústavům výhradní právo koordinovat a schvalovat přemísťování dětí mezi zařízeními na základě odborných stanovisek.

Právní úprava práv a povinností celních orgánů

100. Podle celního zákona (zákon č. 13/1993 Sb.) jsou také celníci oprávněni v omezené míře zajistit osobu (ustanovení § 32) – nejdéle však na 24 hodin, omezit pohyb agresivních osob (ustanovení § 33) – připoutáním k vhodnému předmětu nejdéle na dvě hodiny a použít technických prostředků k zabránění odjezdu vozidla (ustanovení § 33a).

Článek 12

101. Jak již bylo uvedeno z úvodní zprávy, je stát povinen, pokud tomu nebrání zákonná překážka, trestně stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozvěděl (zásada legality), a to z úřední povinnosti (zásada oficiality).

102. V odstavcích 17, 62, 75 a 84 jsou uvedena některá statistická čísla, vztahující se k trestným činům, které souvisejí s Úmluvou. Jiné údaje, například informace o tom, kolik bylo obviněno či odsouzeno osob, které se měly dopustit mučení nebo jiného špatného zacházení, nemáme k dispozici. Ministerstvo spravedlnosti však poskytlo údaje o trestně stíhaných příslušnících Vězeňské služby: Ve sledovaném období bylo pro špatné zacházení s obviněnými a odsouzenými trestně stíháno celkem 17 příslušníků Vězeňské služby, z toho byly dvě osoby zproštěny obžaloby, ve dvanácti případech byl uložen kázeňský trest, ve dvou případech ukončen služební poměr a v jednom případě byl pachatel soudně potrestán. Policie České republiky nevede evidenci protiprávního jednání policistů z požadovaného hlediska - špatné zacházení s fyzickými osobami.

103. V českém **vězeňství** se uplatňuje **systém vnitřní kontroly**. Ve smyslu ustanovení podle § 4 odstavce 1 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, Vězeňskou službu řídí prostřednictvím generálního ředitele Vězeňské služby ministr spravedlnosti. Dozor a kontrola nad výkonem vazby je svěřena tomuto ministrovi ve smyslu zákona o výkonu vazby a dozor a kontrola nad trestem odnětí svobody ve smyslu zákona o výkonu trestu odnětí svobody. Tak tomu bylo po celé sledované období. K doзору a kontrole nad výkonem vazby a trestu bylo na Ministerstvu spravedlnosti zřízeno oddělení vězeňství. Generálnímu řediteli Vězeňské služby zodpovídají za kontrolní činnost jednotliví ředitelé odborů podle stanovené působnosti a v jednotlivých věznicích a vazebních věznicích provádějí kontrolní činnost všichni řídicí pracovníci, tj. ředitel věznice, vedoucí oddělení a referátů. Na generálním ředitelství Vězeňské služby je zřízen odbor kontroly a prevence, který

sleduje plnění nařízení generálního ředitelství o vnitřní kontrole činnosti a ročního plánu kontrolní činnosti.

104. Vnější kontrola vězeňství nebyla zákonem o výkonu trestu odnětí svobody ani zákonem o výkonu vazby nijak upravena. Naopak, dřívější ustanovení zákona o občanské kontrole bylo ve sledovaném období bez náhrady zrušeno (viz bod 41). Podle jednacího řádu Poslanecké sněmovny mohou kontrolní činnost vězeňství vykonávat členové podvýboru pro vězeňství výboru pro obranu a bezpečnost sněmovny. Tato možnost je však zcela nedostatečná, navíc poslanci nemají jasně vymezené pravomoci a jejich návštěvy věznic nejsou evidovány⁷. Žádná kontrola, ani vnitřní ani vnější, nebyla zákonem upravena pro policejní cely, kde jsou umístěny zadržené nebo zajištěné osoby. Občanská (vnější) kontrola zcela chybí ve všech popisovaných zařízeních, kde jsou věznění či drženi lidé - tedy včetně psychiatrických léčeben, výchovných ústavů, vyhošťovací vazby, vojenských věznic. Právo navštěvovat vězně ve věznicích nemají ani nestátní organizace typu Českého helsinského výboru.

Článek 13

Vězeňství

105. Podle sdělení Ministerstva spravedlnosti bylo ve sledovaném období vězňenými osobami podáno celkem 5 279 stížností, z toho 390 stížností bylo shledáno oprávněnými, dalších 223 stížností rovněž oprávněnými, avšak z objektivních důvodů nezaviněných příslušníky a pracovníky Vězeňské služby (nedostatek ubytovací kapacity, nedostatečné materiální podmínky) a 4 666 stížností bylo shledáno neoprávněnými. Z celkového počtu 5 279 stížností bylo celkem 1 369 stížností podáno na špatné zacházení ze strany Vězeňské služby, z nichž 66 stížností (tj. 4,8 %) bylo oprávněných. Z celkového počtu 66 oprávněných stížností byly podány tři stížnosti na fyzické násilí, 11 na urážlivé výroky a 52 na jiné nesprávné jednání. Systém kontroly ve vězeňství je popsán v bodech 103 a 104.

106. Stížnosti zasílané vězni ústřednímu oddělení stížností Vězeňské služby byly vždy předávány k vyřízení vnitřnímu oddělení stížností ve věznici, které se stížnost týká. Důstojník, který řídil vnitřní oddělení stížností, požíval zvláštního postavení přezkumného orgánu, jenž v případech stížností týkajících se svých kolegů rovněž předkládal řediteli podklady a návrh k rozhodnutí o stížnosti. Podle názoru některých členů sekce proti mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání nedávno ustavené Rady vlády České republiky pro lidská práva může takovýto způsob projednávání stížnosti snadno vězně odradit od naléhání na vyřešení stížnosti⁸.

Policie

⁷ Nová právní úprava přijatá v roce 1999 zavedla institut dozoru nad dodržováním zákonnosti u věznic obou typů, který vykonává Státní zastupitelství. Parlament České republiky v současnosti projednává zákon o veřejném ochránci lidských práv (ombudsman), který bude mít v této souvislosti rovněž jistá oprávnění.

⁸ Viz pozn. 7.

107. Pro zjednání nápravy případů nepřiměřených policejních zákroků má zvláštní význam činnost kontrolních mechanismů. V souladu s nařízením ministerstva vnitra č. 37/1995 o specializované vnitřní kontrole a s rozkazem policejního prezidenta č. 2/1997, kterým se vydal kontrolní řád Policie České republiky, prováděli ve sledovaném období profesně zaměřeni odborníci kontrolní a metodické výjezdy. Dalšími kontrolními mechanismy byly inspekce ministra vnitra a odbor supervize a odbor kontroly a stížností Policejního prezidia. Z výsledků těchto kontrol plyne, že k případům nepřiměřených policejních zákroků ještě občas dochází. Informaci o jejich rozšíření podává následující tabulka, která shrnuje počet stížností či podání občanů na nepřiměřené zákroky policie a zároveň počet podání vyhodnocených jako oprávněná.

PŘEDMĚT	Rok 1997		
	Oprávněné + neoprávněné stížností	Z toho oprávněných	Podíl v %
Použití fyzického násilí	111	10	9,0
Předvedení a zajištění	127	18	14,2
Použití donucovacích prostředků	31	6	19,4
Celkem	269	34	12,6

108. Nad trestním řízením provádělo podle zákona dozor státní zastupitelství. Kontrolu zvláště určených úseků policejní práce jako je použití operativních prostředků (a v resortu vnitra i rozvědka) prováděly orgány Poslanecké sněmovny a soudy. Obecnou kontrolu činnosti Policie České republiky provádělo ministerstvo vnitra. Zákon však neupravoval jinou mimoresortní formu kontroly, takže činnost Policie České republiky, kromě zmíněných úseků policejní práce, nepodléhala žádné zvláštní institucionalizované zákonné kontrole. Možnost kontroly Poslaneckou sněmovnou nebyla pro kontrolu míst a situací, v nichž existují rizika mučení podle článku 1 nebo jiného špatného zacházení podle článku 16, využívána. Občanská sdružení ani novináři neměli účinné možnosti práci policie kontrolovat, informace poskytovala policie výběrově. Mnozí policisté, i vyšší funkcionáři, však ochotně s nestátními organizacemi (Český helsinský výbor, nadace Tolerance, Hnutí občanské solidarity, Dokumentační středisko pro lidská práva a jiné) spolupracovali⁹.

109. Občané mají právo podávat na jednání policie stížnosti. Přehled podaných stížností a jejich oprávněnost je uveden v následující tabulce (srovnání let 1995 - 1997). Vyšší oprávněnost je zjišťována u nepřijetí oznámení dle tr.ř. (v roce 1995 - 32,2 %) či rozhodnutí ve věci správních agend (r. 1995 - 27,9 %). Naopak nižší je oprávněnost stížností na nevhodné jednání a chování (18,6 %), zneužití služebního postavení (15,3%) a zvláště na použití fyzického násilí (7,2%). O oprávněnosti stížností přitom nerozhodují orgány nezávislé na policii, nýbrž orgány kontroly a stížností Policie České republiky, eventuálně inspekční orgány ministra vnitra.

	Rok 1995		Rok 1996		Rok 1997	
Hodnocení podání	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
oprávněné	1321	13.2	1288	12.2	902	13.4

⁹ Od 1. ledna 2000 vstoupí v platnost zákon o svobodě informací, který tento problém bezesbytku vyřeší.

neoprávněné	4551	45.5	4653	44.0	3678	54.7
postoupené	3925	39.2	4340	41.0	1989	29.5
založené bez šetření	208	2.1	302	8.8	160	2.4
neuveдено	0	0	0	0	0	0
Celkem	10005	100	10583	100	6729	100

110. Základním nedostatkem celého systému byla skutečnost, že policie sama vyřizuje stížnosti a je v podstatě “soudcem” ve své věci. Další vadou je malá průhlednost respektive malá publicita činnosti policie. V tisku se sice občas objevily zprávy o jednotlivých případech neadekvátního postupu policie, konečný výsledek případu se stěžovatelé zpravidla nedozvěděli. I když byla stížnost uznána za oprávněnou, stěžovatel často nebyl seznámen s tím, jaká opatření byla přijata¹⁰.

111. Inspekce ministra vnitra odhaluje trestnou činnost policistů a má podle trestního řádu postavení tzv. policejního orgánu. Ve sledovaném období se odborná veřejnost stále více přikláněla k názoru, že by bylo žádoucí, aby se odhalováním trestných činů policistů zabýval orgán nepodléhající ministru vnitra, nejlépe státní zastupitelství, jak ostatně právě tehdejší ministr vnitra navrhoval. Inspekci ministra vnitra by zůstalo pouze rozhodování o porušení vnitřních předpisů. (Viz též bod 107.) Vyšetřování trestných činů policistů provádějí vyšetřovatelé zařazení na úřadech vyšetřování. Otevřená zůstává i otázka vnější kontroly ze strany veřejnosti.

Školství

112. Česká školní inspekce využívá v resortu školství odborníků z oblasti etopedie k inspekční činnosti v těchto výchovných zařízeních v souladu s § 19 odst.2 a odst.3 zákona č.139/1995 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, přičemž standardní součástí její činnosti v zařízeních pro nezletilé je sledování dodržování základních lidských práv a práv dítěte, možnosti nezletilých podat stížnost či jiné podání nezávislé instituci apod. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s odbornými útvary a Českou školní inspekcí vyřizuje ročně na 600 různých stížností, z nichž je přibližně 25%-30% shledá oprávněnými. Zvlášť evidovány jsou i stížnosti na použití tělesných či jiných nevhodných trestů vůči žákům, jejich šikanování či ponižování. Z těch jsou však podle ministerstva školství ročně shledány oprávněnými pouze jedna nebo dvě. Případy takového jednání pedagoga jsou klasifikovány jako závažné až zvlášť hrubé porušení pracovní kázně a zpravidla následuje trestní oznámení a rozvázání pracovního poměru.

113. Česká školní inspekce je nezávislý kontrolní orgán. Tím je zaručeno, že stížnost nebude řešit ten nadřízený pracovník, vůči němuž je podána, neboť inspekce nezasahuje přímo do činnosti škol a školských zařízení a vystupuje vůči nim nezávisle. Činnost inspekce, která také plní funkci státní kontroly v resortu školství, je dána zákonem o státní správě a samosprávě ve školství č. 564/1990 Sb. ve znění pozdějších úprav.

¹⁰ Zásadní změnu tohoto systému přináší přijetí zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, podle něhož přejde pravomoc vyšetřovat trestné činy policistů na vyšetřovatele státního zastupitelství.

Podle České školní inspekce i odboru resortní kontroly ministerstva školství netvořily stížnosti na šikanu, ponižující chování či zacházení nebo trestání v práci škol a školských zařízení znepokojující podíl. Naprostá většina stížností se týkala ekonomické a pracovně právní oblasti (např. porušení pracovní kázně).

Z celkového počtu stížností se týkalo především šikany mezi žáky cca 2 % stížností. Fyzického násilí vůči žákovi ze strany učitele respektive ředitele školy se týkalo cca 1,5 % stížností.

114. Významnou novotou, zahrnutou do trestního řádu v roce 1993, byla zvýšená **ochrana svědků**, která měla utajením jejich osobních údajů a podoby znemožnit zastrašování nebo jiné ovlivňování svědků a měla přispět ke zvýšení jejich osobní bezpečnosti. Nález Ústavního soudu z roku 1994 (č. 214/1994 Sb.) toto ustanovení trestního zákona zrušil. Podle názoru Ústavního soudu je třeba i při poskytování ochrany ohroženým svědkům zachovávat zásady práva obviněného na řádný proces, a při jejich zákonném omezování v zájmu ochrany osobní nedotknutelnosti svědka vycházet ze zásady, že takový postup je přípustný pouze tehdy, když jiný způsob ochrany nelze zajistit. Rovněž je třeba respektovat požadavek minimalizace takového zásahu. Parlament pak přijal novelu trestního řádu (č. 152/1995 Sb.), účinnou od 1. září 1995, v níž nově, v souladu s ústavním nálezem, upravil ustanovení o ochraně svědka (§ 55 odstavec 2). Osoby, které mají právo nahlédnout do spisu (§ 65 odstavec 1), nezjistí osobní údaje svědka.

Článek 14

115. Jak bylo uvedeno v úvodní zprávě, platí v České republice při zajišťování nápravy a odškodnění zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci a zákon č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánu státu nebo jeho nesprávným úředním postupem, které jsou citovány v úvodní zprávě.

116. Dle sdělení ministerstva spravedlnosti nebyla v období let 1994 - 1997 odborem odškodňování projednávána žádná opodstatněná žádost o odškodnění z důvodu mučení či jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení, proto ani odškodnění z takového důvodu nebylo poskytnuto.

117. V roce 1997 přijal Parlament ČR zákon č. 209/1997 Sb., o **poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti**, který nabyl účinnosti 1. ledna 1998. Zákon umožňuje odškodnění jak oběti trestného činu, tak pozůstalého v případě smrti vyživovatele způsobené trestným činem. Jednorázové odškodnění je určeno k překlenutí tíživé sociální situace oběti či pozůstalého.

118. **Všeobecný dozor nad dodržováním zákonnosti** byl v Československu a do konce roku 1993 i v nástupnické České republice svěřen **prokuratuře**. Byla to právě prokuratura, která své pravomoci – prokurátorským protestem, vstupem do občanskoprávního řízení, dozorem při trestním řízení a kasačním právem ve věcech trestních i občanskoprávních – mohla uplatnit nároky obětí mučení a jiného špatného zacházení na nápravu a případné odškodnění. Nový orgán – **státní zastupitelství**, který prokuraturu od roku 1994 nahradil, tyto pravomoci nemá, státní zástupce je jen veřejným žalobcem, zastupuje stát zejména ve věcech trestních. V občanském soudním řízení působí státní zastupitelství jen ve vymezených případech (např. zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům, prohlášení za mrtvého). Neexistence prokuratury resp. jejich někdejších pravomocí se ve sledovaném

období negativně projevovala v celém životě společnosti. Na úseku dřívějšího dozoru nad zachováváním zákonnosti nad místy, v nichž se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova se- na rozdíl od bývalé prokuratury – v letech 1994 až 1997 působnost státních zastupitelství neuplatňovala. Nutnost obnovit některé bývalé pravomoci prokuratury se odrazila i v programovém prohlášení vlády, která v létě 1998 po volbách nastoupila: program požaduje přenesení pravomoci k vyšetřování trestných činů policistů na státní zastupitelství a obnovení institutu všeobecného dozoru státního zastupitelství v netrestní oblasti (v trestní tento dozor vykonává). Tento záměr vláda uskutečnila předložením zákona o státním zastupitelství (viz. pozn. č. 8 pod čarou).

119. Za sledované čtyři roky se nepodařilo v zemi ustavit **veřejného ochránce práv (ombudsmana)**, i když úsilí o jeho zavedení bylo značné – viz i bod 27 úvodní zprávy. Je předpoklad, že právě v tak citlivých individuálních případech, jako náprava škod a křivd, které někomu byly způsobeny mučením a špatným zacházením, by úřad veřejného ochránce práv byl institucí prospěšnou.¹¹

120. **Soudní ochrana** práv jednotlivce patří k základním postupům v českém právním řádu. Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u soudu, který je na výkonné moci nezávislý a který je nestranný. Případy zkrácení základních práv a svobod projednává i Ústavní soud. Ve sledovaném období se však projevovaly značné nedostatky při vynucování práva, způsobené částečně malou účinností soudnictví a pomalostí, s níž soudy věci projednávaly a rozhodovaly o nich. Vláda nyní připravuje reformu soudnictví.

Článek 15

121. Jak již bylo uvedeno v úvodní zprávě, nesmí být podle § 89 trestního řádu použit v řízení důkaz získaný nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení vyjma případ, kdy se použije jako důkaz proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila.

Článek 16

122. V informacích o plnění článků 10, 11, 12 a 13 jsme spolu s informací vztahující se k mučení podle článku 1 uváděli zároveň nebo odděleně informace vztahující se k jinému špatnému zacházení ve smyslu tohoto článku 16.

Část 2

Reakce na závěry a doporučení Výboru

¹¹ Vytvoření této instituce zahrnula vláda v roce 1998 do svého programového prohlášení. Vláda musela slevit z rozsahu zamýšlených pravomocí ombudsmana a připravila návrh zákona bez ústavních pravomocí veřejného ochránce práv, i když dříve usilovala o úpravu rozsáhlejší působnosti zákonem ústavním. Návrh zákona schválila 4. listopadu poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky a nyní jej projednává Senát.

123. **Jediné doporučení, které Výbor ve svých závěrech ze dne 11. listopadu 1994 uvedl, se týkalo výhrad České republiky k článku 20 Úmluvy. Česká republika v souladu s doporučením Výboru výhradu k článku 20 Úmluvy odvolala a učinila prohlášení, že uznává jeho příslušnost přijímat podání podle článku 21 odstavce 1 a podle článku 22 odstavce 1 Úmluvy.** Česká republika tedy uznává v souladu s článkem 21 odstavce 1 Úmluvy příslušnost Výboru přijímat a posuzovat oznámení jednoho státu o tom, že jiný stát neplní své závazky podle této Úmluvy a v souladu s článkem 22 odstavcem 1 Úmluvy uznává příslušnost Výboru přijímat a posuzovat oznámení od jednotlivců, či jejich jménem, podléhajících jeho jurisdikci, kteří si stěžují, že se stali oběťmi porušení ustanovení této Úmluvy některým státem, smluvní stranou této Úmluvy. Listina o odvolání výhrady s prohlášením byla uložena u generálního tajemníka Organizace spojených národů dne 3. září 1996. Ve Sbírce zákonů vyšlo sdělení Ministerstva zahraničních věcí o odvolání výhrad a o učinění prohlášení pod číslem 39/1997 dne 7. března 1997.